

YAKOV MALKIEL
1914-1998

Amb la mort de Yakov Malkiel ha desaparegut el darrer exemple amb el qual hom podia contradir els pessimistes que afirmen que no hi ha, a l'Amèrica del Nord, filologia romànica. Malkiel mateix deia que aquest camp acadèmic estava «desintegrant-se» («*crumbling*», *RomPh* 35, 1981, 515), però ell seguia treballant-hi, impulsat per la il·lusió que amb les seves publicacions podria demostrar als lingüistes americans —teòrics, ahistòrics i monolingües gairebé tots— que estudis etimològics i morfològics basats en els dos mil anys ben documentats de les llengües neollatines permetrien elaborar mètodes, i treure conclusions, de valor universal.

Que per fer això Malkiel es limités a materials espanyols i portuguesos es devia a un accident de la seva vida. Havia nascut l'any 1914 a Kiev. El 1918, per escapar del caos provocat per la revolució bolxevic, els seus pares es refugiaren amb el seu fill únic a Berlín. Gràcies al seu passaport d'apàtrida, els nazis no podien impedir que Yakov acabés allà l'any 1940 el seu doctorat amb una tesi sobre adjectius francesos substantivats dirigida per Gamillscheg. Però li era obvi que per salvar la vida havia d'emigrar, seguint aquells altres jueus als quals havia venut els seus *Quaderns per a aprendre espanyol o portuguès*. Es va refugiar als Estats Units, acceptant, l'any 1942, una posició a la Universitat de Berkeley, en el Departament d'Espanyol i Portuguès. Fou per servir el seu lloc de feina, explica, que va fer d'aquestes dues llengües la seva especialitat. Però per quedar en contacte amb la romanística general, fundà el 1947 la revista *Romance Philology*, que dirigí amb mà ferma fins al 1983, any de la seva jubilació. (Descriu la seva relació amb *RomPh* en el vol. 37, 1-19.) Els avatars de la prestigiosa revista en els anys següents són significatius. La direcció passà primer a un triumvirat d'editors. Des del 1987 la dirigeix Jerry Craddock, alumne de Malkiel (el qual, no gensmenys, s'havia atrevit d'escriure en una recensió que el mestre havia tractat certs materials «superficialment», constatació titllada per aquest de «magistricidi» i mai perdonada; *vid. RomPh* 52, 1998, 2; allà també records personals d'altres col·legues). *RomPh* es publica ara a Bèlgica, dos cops l'any en lloc de quatre, alternant volums monogràfics amb volums generals. Els nous editors pensen que, per poder sobreviure, la revista ha de concentrar-se en les subdivisions de la romanística encara vives en les escoles graduades americanes —per ex. literatura medieval i edició de textos—, i demostrar la seva utilitat tractant de temes d'interès 'polític' local, per ex., en el vol. 52, del 1999, la interpretació de documents colonials hispànics dels Estats Units. *RomPh* ja no serà el pilar central del temple de la lingüística romànica americana; o millor dit, el pilar quedarà, potser, en peu, però l'edifici, mai acabat, es desintegrarà. Malkiel menciona algunes vegades un «equip d'etimologistes de Berkeley», però el nou Research Center for Romance Studies d'aquella universitat forma part del Center for International Studies, on les etimologies compten per ben poc.

Malkiel era un cas únic, irrepetible, inimitable. I podríem demanar-nos si ens cal un altre investigador que dediqui cinquanta anys de la vida a publicar més de tres-cents articles (sovint ben llargs, amb gran profusió de notes), més de quaranta recensions extenses (per ex. sobre el *DCELC* de Coromines, *Word* 12, 1956, 35-50; el *DCECH* i el *DECat* no s'han ressenyat a *RomPh*!), i un centenar d'assajos necrològics (per ex. de Menéndez Pidal, *RomPh* 23, 1970, 371-411). Veiem en aquestes biografies dels grans romanistes del passat l'interès de Malkiel de veure cada filòleg en el seu context històric acadèmic, cosa que li permet, per ex., d'assenyalar corrents «germanòfils» o «mauròfils» quant a etimologies (ell mateix preferia orígens llatins). No sorprèn, doncs, que s'hagi també esforçat d'entendre bé el seu propi camí intel·lectual. Així afegeix a l'antologia de vint-i-dos estudis seus intitulada *From Particular to General Lin-*

guistics (Amsterdam 1983) tant una introducció (p. 3-20) com un suplement (p. 559-591) on explica com cada article encaixa en l'evolució del seu pensament, i quins en són els resultats d'interès general. Aquesta necessitat de no perdre de vista el conjunt dels seus treballs —ço és, de la seva vida— el va induir a demanar als col·legues que volien oferir-li un volum d'homenatge (recordeu la reacció de Coromines en la mateixa situació!) que en lloc d'això publicassin la seva *Tentative Autobiography* (volum especial de *RomPh*, 1988-1989, completat a *RomPh* 48, 1995, 351-368; una primera bibliografia, amb 275 estudis, a *Anuario de Estudios Medievales*, 6, 1969, 615-639). Organitzar els seus «ca 850» escrits segons vint-i-un criteris, i redactar resums dels 124 articles publicats en llibres, haurà costat molta feina a Malkiel. No crec que l'hagi fet per ufana, encara que hi afegís un llistat de publicacions on hom parla d'ell, per ex. el capítol afegit per Rebecca Posner a la versió anglesa de la *Introducció a la lingüística romànica* de Iorgu Jordan (Oxford 1970, 434-447), el *Forschungsbericht* de Otto Gsell a *Iberoromania* 13, 1981, 1-29, i la *laudatio* pronunciada per Kurt Baldinger a l'ocasió del doctorat d'honor de Malkiel a Berlín (ed. Berlín 1984, 18-50). Ara, el que causa una estranya impressió al lector d'aquestes apreciacions és que els crítics dels anys vuitanta no tinguin res a afegir a allò que ja deia Posner el 1970. Malkiel havia publicat mentrestant dos milers de pàgines més, però no el que el gremi estava esperant, el seu *opus magnum*. Posner pensava que Malkiel deixava «potser per modèstia» la *gran síntesi* pels seus anys de maduresa (p. 435). Malkiel mateix, en més d'una ocasió, sembla voler excusar-se. En una ponència del 1976 sobre «The interlocking of etymology and historical grammar, exemplified with the analysis of Sp. *desleír*» (reed. a *From Particular...*, 513-541, notes p. 19 i 588ss) parla de la «integritat intel·lectual» que exigeix que el filòleg no es limiti a fer gramàtiques històriques «avorrides» o diccionaris plens d'etimologies «cute» (cometes ja en Malkiel; millor traducció en català: 'muy agudo'; el filòleg visat és Coromines, les «extravagàncies... totalment irrealistes» del qual sobre *desleír* es mencionen en la mateixa pàgina). Malkiel, ell, treballava en ambdós camps, els quals considerava inseparables. Així podia esperar que, analitzant etimologies «tradicionals» insatisfactòries, ho entreveurà si la solució s'encontrarà si hom no es limita a estudiar aspectes fonètics, però considera també els de morfologia històrica, per ex. en la conjugació d'un verb, que cal comparar amb la de verbs sinònims o parònims, o estudiant l'evolució de tots els derivats d'una paraula. Comparant tants mots 'paral·lels', potser el filòleg trobarà novetats també quant a la història d'un d'aquests. Aquest «zigzag movement» (expressió usada també a *From Particular...*, p. 510 i 588) comporta el «risc de perdre's en vies secundàries» i és una «estratègia ineficient» si hom vol fer llibres; llibres, afegeix Malkiel amb sarcasme, que «la societat exigeix... perquè són convenients per a lectors i bibliotecaris» (p. 532).

I sí que és molt convenient tenir les impressionants col·leccions amb reimpressions d'un bon centenar dels estudis de Malkiel, amb prefacis, epílegs, i índexs de tota mena. Heus ací la llista:

Essays on Linguistic Themes, Oxford 1968.

Linguistica generale - Filologia romanza - Etimologia, Florència 1970.

From Particular to General Linguistics, Amsterdam 1988.

Theory and Practice of Romance Etymology, Londres 1989.

Edita and Inedita, Amsterdam 1990-1994; vol. 1: *Diachronic Problems in Phonosymbolism*; vol. 2: *Diachronic Problems in Lexicology, Affixation, and Phonology*; vol. 3: *Problems in the Birth of Language Families*.

Una obra ingent, monumental, admirable. Però li hauria agradat a Malkiel coronar-la amb una monografia culminant. Malauradament és difícil considerar el llibre de 223 pàgines publicat a Cambridge el 1993, amb el títol brusc *Etymology*, una obra mestra. Malkiel ja havia

compilat *A Tentative Typology* dels més importants diccionaris etimològics (Chicago, 1976), havia ja descrit els grans diccionaris del castellà (*RomPh* 12-13, 1959, 366-399 i 111-155), les més famoses gramàtiques històriques (reed. a *Essays on Ling. Themes*, 71-164), les grans històries de la lingüística (reed. a *From Particular...*, 49-83), i estava aplegant materials per a un llibre sobre la subagrupació de les llengües romàniques (*vid.* article a *RomPh* 31, 467-500). Havia passat revista a tots els seus escrits per seleccionar dotze «assaigs etimològics» per al volum *Theory and Practice of Romance Etymology*, citat amunt, revisant-hi molt un treball del 1950 sobre «The Hypothetical Base in Romance Etymology» i afegint-n'hi un de nou sobre «Pure or Integrated Etymology?». Tot això creava molta expectativa. Però Malkiel es limita en *Etymology* a contar —sense cap nota de peu de plana!— la història dels estudis etimològics des del segle XIX, per acabar amb un llistat de les raons per les quals aquest ram de la lingüística ha «perdut el seu prestigi» i està al punt d'ésser «exiliat» dels centres acadèmics (p. 135). Tres pàgines li basten per parlar de les primeres deu raons, però al punt onzè dedica molt d'espai. Declara que en el món de la lingüística moderna, un etimòleg és considerat per tots «un neoromàntic... endarrerit fantasiant..., malajustat a la vida universitària..., absorbit en la seva feina d'acumular amb paciència fanàtica troballes de les quals no sabia explicar per quina intuïció hi havia arribat..., però, tossut, ja no les abandonarà, ni si hom el confronta amb arguments contraris sòlids» (p. 140). Com a exemple d'un home així, Malkiel presenta Joan Coromines, «encarnació de la puresa etimològica», home «encegat, massa segur de si mateix..., que falla la prova de la flexibilitat intel·lectual». Menciona que Coromines, durant el seu «trasllat, inevitable per cert temps, a Argentina» (noteu que evita el mot *exili*) havia publicat 58 notes etimològiques, 115 pàgines de «*etymological bric-à-brac*», intitulat «capriciosament» *Indiano-romànica*, i un treball que portarà, quan es mudà l'any 1947 als Estats Units, «com un obsequi... a l'editor d'una revista californiana que l'estava esperant impacientment» (es tracta de «Problemas del *Diccionario Etimológico*», publicat a *RomPh* 1, 1947, 23-38 i 79-104; Coromines havia proposat com a títol «Nueces duras...»). Però, segueix Malkiel, Coromines «s'immergia massa en etimologies controvertides i caigué en la monotonia... Havia decidit d'inundar el mercat amb un diccionari etimològic monumental rere l'altre», sense prendre temps per a dedicar-se també a altres aspectes de la lingüística, amb l'excepció de l'edició del *Libro de buen amor*. Malkiel concedeix que no falten en els diccionaris de Coromines alguns «a parts» de tipus fonològic o gramatical, però estan escondits —diu Malkiel, sense veure la biga en el seu propi ull— darrere les seves «massa llargues discussions de les propostes dubtoses d'altra gent». Malkiel acaba amb la predicció que «Coromines serà recordat en els anys de la ciència com un investigador unidimensional, excitat pel risc de fer biografies lexicals a costa de tot descobriment gramatical» (p. 142).

Havent llegit aquesta crítica tan dura, ens interessen doblement els sis exemples amb els quals Malkiel presenta a la fi de *Etymology* el seu propi mètode (p. 151-162). Hi resumeix estudis seus dels anys 1944 a 1990. Fixem-nos en el que per la data hauria de representar la seva maduresa: «Las vicisitudes etimológicas de *rincón*», publicat a *RFE* 70, 1990, 5-44. Malkiel considera aquest article un exemple de com l'investigador ha de tenir una ment oberta per atrevir-se, constatant el fracàs dels etimòlegs que consideren *rincón* un mot indivisible, a veure en la primera síl·laba un prefix. Dedicava quaranta pàgines de la *RFE* a analitzar les velles propostes d'etimologies, començant per les quatre mencionades per Covarrubias l'any 1611. Recordada, p. 36, que Coromines havia parlat de *rincón/racó* ja el 1936 i afegeix en la nota 83: «en 1936 preferia la grafia *reccó*; en 1957 se rebel·ló contra ella, acusando a otros, no a sí mismo, de haber acudido a ella» (vegeu endavant l'explicació de Coromines). 1957 és la data del quart volum del *DCELC*, on Coromines «tuvo la extraordinaria suerte de poder revisar... su posición», però Malkiel lamenta «la trágica incapacidad del autor de revisar su pensamiento».

El que em sembla «tràgic» a mi és el fet que Malkiel usi aquesta paraula parlant d'opinions filològiques i no la reservi per a esdeveniments veritablement tràgics, tant en la vida de Coromines —l'exili— com en la seva pròpia: la mort, ja l'any 1962, de la seva dona, la medievalista argentina María Rosa Lida. En quedar-se vidu, Malkiel deixà deteriorar l'estil de la seva vida a un grau preocupant. Aplegar materials per a monografies esdevingué la seva única raó de viure.

En les dues pàgines finals de l'estudi a *RFE*, Malkiel presenta la seva pròpia etimologia de *rincón*: francès (*re-*)*coin*. No calla que aquest mot és absent en la zona mediterrània de França, «donde, de sobra es insistir en ello, es verosímil que hayan sobrevivido largo tiempo designaciones de la 'bahía pequeña' de antecedentes masaliotas», però segueix: «De rechazo, se nota una concentración extraordinaria de representantes en el Oeste», i acaba: «Nos sentimos autorizados a dar por sentada una ruta marítima, funcionando como puntos de partida Burdeos y algunos puestos menores de la costa atlántica... Juzgando por todos los criterios disponibles: el geográfico, el difusionista, el morfológico (*ra-re-*), el semántico, etc., la conjetura de un préstamo pedido al francés dialectal y al gascón-bearnés parece enteramente satisfactoria».

He de dir que a mi aquesta conjetura no em sembla gaire «enteramente satisfactoria» (ni ho considero «de sobra» justificar de nou la creença en les hipòtesis historicistes de Wartburg). Ara, tampoc no em satisfà la defensa que munta Coromines en el *DECat* 7, 27-32 de l'etimologia àrab de *racó*. Però em limitaré a observar com els dos gegants de la filologia, tan perspicaces quan es tracta de demostrar els punts dèbils en els raciocinis dels col·legues, no veuen les febleses de les seves pròpies conjetures. L'entrada *racó* del *DECat* és anterior a l'article de Malkiel. Si Coromines l'hagués conegut, potser hauria repetit el que havia dit en el *DECat* 6, 439b11 sobre la contribució de Malkiel al volum d'homenatge per a Aramon i Serra del 1980 (*EUC*, 24, 299-314): «Hi saludem amb admiració un desplegament d'erudició tan enorme com inútil». Malkiel es referí el 1980 a l'article **para** del *DCELC* de Coromines amb mots com «choquant..., désillusionnant..., un scandaleux pas en arrière..., une farce». Sorpren que Coromines, sovint tan agressiu amb filòlegs que no l'havien provocat mai, no mostri més animositat contra Malkiel.

Doncs, a l'article *racó* del *DECat*, Coromines explica primer (nota 1) que ja no escriu *recó* perquè «Fabra m'havia dit que valdria més tornar a l'antiga grafia». Després presenta molta informació, sovint amb indicacions com «em deien..., tinc nota de..., recordo...»; per ex. 31b4: «A Alzira havien dit un cop *rincó*, i en veure que jo alçava el cap i la ploma per apuntar-ho, repetí rectificat *racó*», observació de la qual Malkiel hauria tret alguna conclusió útil per a la lingüística general. Coromines addueix també material tret de mapes topogràfics, per ex. de la Vall d'Ordesa, on havia trobat el topònim «La Faja de l'Arracón», nom que després li fou «confirmat pel bon guia muntanyenc de Sarvisé... (l'any) 1965». El contrast amb els escrits de Malkiel esdevé colpidor. Malkiel, que patia del fet de trobar-se lluny dels centres europeus on la filologia romànica tradicional tenia encara cert prestigi, no aprofitava gaire la proximitat de Califòrnia amb la Amèrica llatina per fer-hi «*field-work*», i gens el fet de viure a Berkeley voltat de gent hispana, o altrament bilingüe, per a estudiar *in vivo* fenòmens socio-lingüístics els quals ell s'imaginava actius en els temps dels legionaris romans. Vivia en els llibres, entre els grans filòlegs del passat. No recordo haver vist en els seus escrits al·lusions a informació apresada oralment, de part de col·legues o de persones entrevistades, ni referències a mapes o atles lingüístics. Per a Coromines, fullejar les seves velles cèdules era reviure sortides felices d'anys passats, era reviure la seva pàtria. Malkiel també vivia en una «pàtria de paper», però eren publicacions que parlaven de països que no coneixia de prop.

Tornant a l'article *racó*, Coromines, després de mostrar com és viva aquesta paraula en el Pirineu, fins i tot en topònims, acaba derivant-lo de l'àrab vulgar *rukún*. Si Malkiel ens deixa amb ganes de preguntar-li si els espanyols de la costa nord no sabien com anomenar 'cales petites' abans que mariners de Burdeos els aportaren el mot *recoin*, Coromines no ens explica

perquè els pastors pirinencs necessitaven un mot àrab per poder, per fi, referir-se a 'barrancs, raconades de vall', o 'angles formats entre torrents i afluent'.

Malkiel s'havia atrevit, l'any 1990, a predir la «fama pòstuma» de Coromines. Ens ha de permetre, doncs, de fer el mateix quant a ell, ja mort. Que no havia aconseguit implantar a les universitats nord-americanes la lingüística romànica de tipus «neo-tradicional» (mot de R. Posner), ja ho havia vist ell mateix. ¿Ha sabut guanyar almenys el respecte, si no l'interès, dels lingüistes americans teòrics? Jutjant per la història recent dels congressos i revistes que fan aquests científics, sembla que no. Però tots podrien aprendre moltíssim estudiant els treballs de Malkiel, començant pels aspectes externs, com l'abundància de documentació, la presentació lúcida, l'estil de llengua molt treballat. Però em temo que cap acadèmic jove se sentirà temptat de seguir les petjades del gran mestre i treballar amb igual duresa, amb igual «paciència fanàtica». ¿Acceptaran almenys les conclusions metodològiques que Malkiel destil·lava de cada treball seu com a «universals lingüístics»? Gràcies als «índexs de mots claus» afegits als volums de reedicions citats amunt és fàcil fer-se una idea de quants conceptes hauria de tenir present l'etimòleg que no vol simplement «arribar a la lletra Z del seu diccionari abans de morir» (vid. *From Particular...*, p. 510 i 532). L'antologia *From Particular...* ofereix més de cent columnes (p. 607-659) amb referències a treballs on Malkiel estudia, per ex., «*acceleration of a trend / accentual structure / accumulation of variants / adjustment (primary, secondary) / advantage (yielded by a change) / aggregate of forces / ailing words / allegro forms / almost-learnèd transmission / alternative to a process / amplitude (lexical) / animization / anti-homonymy / associative interference / atmosphere (social), atypicality*», etc. Molt d'això ja ho havia dit Gilliéron, amb exemples més memorables, però feia falta presentar-ho en anglès als lingüistes americans. Gràcies a aquests criteris, el filòleg pot prosseguir quan l'evolució fonètica anormal d'un mot el deixa parat. Però si els canvis fonètics són 'lleis', fenòmens com fonosimbolisme, analogia, etimologia popular, etc., són erràtics, imprevisibles, incontrolables. I a mi em sembla igual de perillós especular sobre els jocs de paraules que feien els soldats romans quan desnuaven dones obrint els «nusos» dels seus vestits (llatí *DE-NOTATUS* confós conscientment amb *DE-NUDATUS*; vegeu la contribució de Malkiel a la *Miscel·lània d'homenatge* per a Germà Colón, Tübingen 1989, 413-422), com fer hipòtesis sobre mots dipositats en el nord de la península Ibèrica per alguna tribu que hi va passar tres mil anys fa (per ex., sorotapes). L'única cosa objectiva que podem fer és descriure les propostes que s'han fet sobre l'origen de cada mot. És en aquest tipus d'investigació que Malkiel era mestre. I si acaba els seus detallats «*historique du problème*» mencionant la seva pròpia preferència, sovint hi afegeix que l'u o l'altre dels vells ètims avui ridiculitzats han pogut influir sobre l'evolució del mot com a «etimologia secundària o terciària» (per ex., en la història del mot *cansar* eren igualment operatius *CAMPsARE* o *QUASSARE*; vid. *NRFH* 9, 1955, 225-276; cfr. la reacció de Coromines *DECat* 2, 478a55). Jo aniria encara més lluny que Malkiel i afirmaria que les úniques etimologies importants són les falses. No podem explicar bé un sermó medieval sobre la accídia, per ex., si no sabem que el predicador creia que aquest mot ve de *CADERE*, i també de *ACIDUS*, i també de *CANIS*; ni comprendrem certs aspectes del català modern si no tenim en compte idees errònies sobre castellanismes. No ens cal decidir quin etimòleg s'havia acostat més a la «veritat», perquè el concepte *veritat*, quan es parla d'etimologies, és relatiu. Hem de jutjar els filòlegs amb criteris de serietat del treball, coherència investigadora, llegibilitat dels seus escrits, la seva utilitat cultural, i força inspiradora per als filòlegs joves. En tots aquests aspectes, Yakov Malkiel mereix la nostra admiració i gratitud.

CURT WITTLIN
Universitat de Saskatchewan